

УДК 646.5:392.5(477.43/44)

Лілія Іваневич
(Хмельницький)

РЕГІОНАЛЬНО-ЛОКАЛЬНІ РИСИ НАРОДНИХ ВЕСІЛЬНИХ ГОЛОВНИХ УБОРІВ ПОДІЛЬСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

У статті на основі аналізу відомих і маловідомих праць та музейних фондів колекцій висвітлюється проблема дослідження регіональних особливостей традиційних весільних головних уборів подолян XIX – першої половини XX ст. Уперше подається характеристика народних весільних головних уборів українців усіх субрегіонів Поділля.

Ключові слова: традиційні весільні головні убори, українці Поділля, субрегіони, регіональні та локальні риси, XIX – перша половина XX ст.

В статті на основі аналізу відомих і маловідомих праць та музейних фондів колекцій розкривається проблема дослідження регіональних особливостей традиційних весільних головних уборів подолян XIX – першої половини XX ст. Вперше подається характеристика народних весільних головних уборів українців всіх субрегіонів Поділля.

Ключевые слова: традиционные свадебные уборы головы, украинцы Подолья, субрегионы, региональные и локальные черты, XIX – первая половина XX в.

The issue of the investigation of regional features of traditional wedding head attires of Podillia representatives of the XIX – early XXth centuries is studied in the article as a result of analysis of famous and little known works and museum fund collections. The folk wedding head attires of the Ukrainians from all subregions of Podillia are described for the first time.

Keywords: traditional wedding head attires, maidenish and youth ones, the Ukrainians of Podillia, subregions, regional and local features, the XIX – early XXth centuries.

Наукові праці та музейні колекції чітко доводять той факт, що традиційне весільне вбрання українців вирізнялося передусім головними уборами. Історико-етнографічний регіон Поділля, субрегіони (або локальні зони) якого характеризувалися своїми особливостями у виготовленні весільних головних уборів, не є винятком. Їх розмаїття та багатоваріантність зацікавили науковців, етнографів, істориків, краєзнавців, мистецтвознавців ще в другій половині XIX ст. й викликають інтерес донині. Тому вивченню специфіки саме народних весільних дівочих та парубочих головних уборів Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля присвячується наша стаття. Актуальність проблематики посилюється також зростанням, окрім загальноукраїнських, ще й специфічно регіональних та локальних (субрегіональних) історико-етнографічних досліджень.

Історіографія окресленої теми частково охоплює праці відомих науковців та етнографів кінця XIX – початку XXI ст., зокрібно Я. Головацького [9], П. Чубинського [36], Х. Вовка [4], О. Воропая [5], К. Матейко [27; 28], Г. Стельмащук [34;

35], Я. Кожолянка [18], М. Костишеної [25], Т. Ніколаєвої [30; 31; 32], Г. Кожолянка [16; 17], М. Білан і Г. Стельмащук [1], З. Васіної [3], О. Федорчук [37], О. Косміної [23], Г. Врочинської [6], В. Косаківського [20], альбоми О. Кульчицької [26], З. Васіної і Т. Косміної [24], Л. Волинець [2; 10] та ін. З окремою інформацією про весільні головні убори подільських українців можна ознайомитися в статтях М. Юкальчук [54], В. Косаківського [21; 22], Л. Пономар [33], Л. Гальчевської [8], Г. Медведчук [29] та Л. Іваневич [11; 12; 13; 14; 15].

Джерельною базою статті є матеріали власноруч опрацьованих авторкою статті фондів колекцій традиційних головних уборів подолян Національного музею українського декоративного мистецтва України [43], Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ) [49], Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України [40], Національного музею ім. А. Шептицького (м. Львів) [42], Вінницького [38], Тернопільського [46], Хмельницького [50] та Чернівецького [52] обласних краєзнавчих музеїв, Чернівець-

кого обласного художнього музею [53], Одеського державного історико-краєзнавчого музею [44], Чернівецького музею народної архітектури та побуту [51], Тиврівського [47] та Тульчинського [48] районних краєзнавчих музеїв (Вінниччина), Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» [39], навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка [41] та приватної колекції А. М. Трембіцького [45] (Хмельниччина).

З урахуванням локальних і локально-зональних відмінностей Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля та на основі аналізу історіографії й джерельної бази дослідження спробуємо висвітлити регіонально-локальні риси подільських народних весільних дівочих та парубочих головних уборів ХІХ – першої половини ХХ ст.

Найбільшим різноманіттям вирізнялися власне дівочі весільні головні убори. Г. Стельмащук запропонувала класифікувати українські традиційні дівочі весільні головні убори за способом носіння: *начільні* (вінки-обручі, масивні барвінкові вінки й підковоподібні вінки), *потиличні* та *комбіновані* [35, с. 202, 204, 206].

Зважаючи на регіональну специфіку, дівочі весільні головні убори подолянок доцільніше ділити за ознакою конструктивної форми на *вінки*, *вінкоподібні*, *платові* й *хусткоподібні* убори та *прикраси до дівочих весільних вінків*. При цьому вінки та вінкоподібні убори за способом носіння могли бути *начільними*, *потиличними* (напотиличними) або *комбінованими*. Останні поєднували в собі ознаки *начільних* і *потиличних* уборів.

У свою чергу серед подільських дівочих весільних вінків за способом виготовлення виокремлювали *виті* (*звиті*), *плетені* (*сплетені*) та *шиті* (*зшиті*). Виті (*звиті*) вінки виготовляли із зілля (барвінку, батіжків хмелю, безсмертника, василька, любистку, м'яти, рути, шавлії й інших лікарських рослин) або з воску, лою та парафіну. Плетені (*сплетені*) – з польових (волошки, маку, ромашки) та інших квітів (мальви, рожі (ружі)) і ягід (вишні, горобини, калини). Шиті (*зшиті*) вінки виготовляли зшиванням між собою квітів із зілля, паперу, стрічок, стружки або тканини. До вінків чіпляли різнокольорові (серед них і золотисті або сріблясті)

стрічки (*бинди*, *лєнти*, *лянти*, *стьонжки*) – парчеві або шовкові, без оздоблення або декоровані вишитими квітковими узорами (нитками чи бісером), ткани з кольоровими орнаментами.

Вінкоподібні дівочі весільні головні убори мали вигляд обруча зі стрічки («квіткі», «заушники» (*навушники*, *наушники*, *навушниці*, *підвушники*, *позаушники*)), тканини (згардочка з волочкою), картону (вінок-обруч), лубу, пасма конопель чи льону або соломки, сплетених у косу, солом'яної стрічки; корони або циліндра з картону («вінок», «капелюшиння», «карабуля», «коробка» – комбіновані убори) чи з лубу («коди» (*кода*, *кодина*) – комбінований убір); шапочки з оксамиту або каптура (*капелюшка*). Названі основи вінкоподібних уборів наречених оздоблювали квітами з паперу, намистин, бісеру і стрічок, герданами, гудзиками, дзеркальцями, лелітками, монетами, намистинами, пір'ям, різнокольоровими кульками з вовни, травою ковили тощо. Вінкоподібні убори подолянок доповнювали барвінковим вінком.

Майже в усіх куточках Поділля платові й хусткоподібні дівочі весільні головні убори використовували на весіллі після обряду розплітання коси (окрім вельона). З-поміж платових варто виокремити ті, якими покривали голову молодої, – «гимбер» (*імбер*, *імбер*), «рантух» (*рантушок*), «серпанок» та «вельон» (*велян*, *вильон* – фата весільна) як додатковий пізніший весільний головний убір [11].

Наприклад, на Вінниччині в с. Маньківка Бершадського району та сс. Перепільчинці й Рахни-Лісові Шаргородського району головний убір білого кольору, яким покривали молоду, називали «гимбер» (*імбер*, *імбер*). У сс. Левків і Соколівка Крижопільського району весільний головний убір білого кольору з домотканого полотна йменували «рантухом» (*рантушком*). В інших куточках Поділля головний убір з тонкого прозорого домотканого полотна білого кольору, що ним покривали наречену, побутовав під назвою «серпанок», хоча в смт Брацлав та с. Годіївка Тростянецького району так називали безпосередньо фату [8, с. 188–193; 11, с. 853–854].

На початку ХХ ст. на Поділлі, крім вінка, спорадично поширився такий весільний головний убір, як вельон (*вєлін*,

вельн). Моду на нього українки перейняли із Західної Європи, спочатку в містах, а згодом – і в приміських селах. Широкого використання цей головний убір набув вже у 40-х роках ХХ ст. Утім, у багатьох селах зафіксовано побутування і вінка, і вельона або їх поєднання. Траплялися випадки, коли традиційний вінок наречена одягала в суботу, а вельон – у неділю. Згодом традиційний вінок (і спосіб компонування його з вельоном) став іншим. Зокрема, у 1925–1930 роках на Тернопіллі одночасно з барвінковим вінком одягали вінок із зелених галузок мирту, який доповнював вельон [35, с. 210].

До подільських хусткоподібних належали дівочі весільні головні убори, якими молодій у день весілля жінки пов'язували голову – «рубок» (*рубочок* – с. Хоменки Шаргородського р-ну, Вінницької обл., Східне Поділля), «нафрама» (*нафрамиця*) тощо [8, с. 188–193; 11, с. 853–854].

На Поділлі також застосовували прикраси до дівочих весільних вінків із фарбованого пір'я або штучних квітів («затикані кучері», «качурині кучері», «квіточка», «кучері», «фавори» та ін.).

Обов'язковим складником дівочого весільного головного убору ХІХ – першої половини ХХ ст. був барвінковий вінок, який одягали як під головний убір, так і поверх нього [11; 35, с. 196–203].

На Буковинському Поділлі (Заставнівський р-н та північна частина Хотинського р-ну Чернівецької обл.) дівочі весільні головні убори мали свої локальні відмінності. Крім типових вінків із штучних квітів зі спущеними на спину стрічками, які могли чіплятися як до вінка [18, с. 151], так і окремо до коміра верхнього плечового одягу [16, с. 61], побутували особливі вінкоподібні комбіновані убори, характерні лише для цього субрегіону Поділля та деяких інших локальних зон Буковини. Серед них найпоширенішими були «вінок» і «капелюшиння» (*капелюшиння*). В окремих селах Буковинського Поділля на межі із селами Верхнього Буковинського Попруття можна було побачити такі убори, як «карабуля» (*карабулі, коробулі*), «коди» (*кода, кодина*) й «коробка». Спільним для всіх цих видів дівочих головних уборів була основа, яку виготовляли з картону та / або з «лубка» й обтягували тканиною [18, с. 143–149, 190; 25, с. 77–78].

Головний убір нареченої «вінок» мав вигляд вузької картонної смужки (коробки), до якої прикріплювали вінок овальної форми передньою частиною, нахилиючи на чоло, причому коробку закріплювали на тім'ї. Простір, що утворювався між маківкою й вінком, заповнювали штучними квітами, сухозліткою й додатково оздоблювали різнокольоровою тканиною, монетами, дзеркальцями тощо [16, с. 61; 18, с. 149].

«Капелюшиння» – високий картонний циліндр (18–22 см), який навколо декорували рядками герданів, смужками парчі, скляними намистинами, шовковою тасьмою, низом – стрічками з монетами, спереду – квітами з оксамиту, паперу і шовку, іноді – дзеркальцем, а ззаду – різнокольоровими стрічками. Для його прикрашання зверху застосовували ковилу (місцеві назви – «шовкова трава», «Боже тіло»). Інші оздобы «капелюшиння», зокрема нанизані на стрічку або тасьму дрібні монети, називалися «марками», монети великих розмірів (переважно чотири монети) – «шустками», шовкові китиці – «китичками» [16, с. 61; 18, с. 150]. Під убір над чолом клали червону стрічку – «коду». Траплялися випадки декорування картонного каркаса «капелюшиння» рядками позументу – «золотими гальонами», а також використання замість маленьких монеток кругленьких бляшок – «парочок», які чіпляли до нижньої частини убору спереду. У с. Василів Заставнівського району «капелюшиння» спереду теж прикрашали різнокольоровими паперовими квітами [35, с. 208, 210].

Буковинські подолянки подекуди носили й такий вінкоподібний весільний убір, як «карабуля». Він мав форму картонної корони, суцільно обшитої тканиною (переважно червоного або чорного кольорів). «Карабулю» оздоблювали герданами, малими скляними перлами, пір'ям павича та стяжками, штучними квітами з паперу і яскравої вовни, а позаду – світлими кольоровими стрічками завдовжки близько 80–100 см. Причому дві крайні стрічки найчастіше були однакового кольору й розташовувалися спереду на грудях по обидва боки. В окремих селах до тильної сторони центральної частини «карабулі» чіпляли пучок ковили під назвою «трава» [16, с. 60; 18, с. 143–144].

До початку 60-х років ХХ ст. як весільний головний убір нареченої Буковинського Поділля інколи використовували «коди» (*кодини*). Вони склалися з коробки (картонного чи дуб'яного циліндра 5–6 см заввишки й 8–10 см діаметром) та власне самих «кодів» (картонного циліндра 6–7 см заввишки і 10–11 см діаметром, який одягали зверху на коробку). Коробку з обох боків обтягували яскравою тканиною або темною вовняною ниткою, а картонну основу «кодів» – переважно білою тканиною. «Коди» декорували двома рядами горизонтальних парчевих смужок, рядком плетіння з бісеру та подекуди рядком металевих карбованих пластинок. Спереду їх прикрашали також штучними квітами з вовни, марлі, оксамиту, паперу й шовку, іноді вузликами зі сріблястих і золотистих ниток сухозлітки тощо, з боків – навушними прикрасами. Часто «коди» оздоблювали двома рядами штучних квітів. Нижній ряд складався з 15–18 поодиноких квітів, а верхній – із квітів, поєднаних по п'ять у букети (*туфочки*), завдяки яким головний убір прибирав конусоподібної форми. При цьому верхній край «кодів» завершували пучки сухозлітки – «колоски» та ряд паперових квітів – «кучері». Позаду «коди» обов'язково декорували стрічками (*кодинками*). «Кодинки» пришивали до щільної стрічкоподібної (поперечної) основи способом часткового накладання однієї на іншу (як у «карабулі»). Чіпляли «кодинки» або до волосся (трохи нижче основи головного убору, із додатковим закріпленням над вухами), або до плечового одягу на спині. Крім цього, у кодову коробку клали 80–100 стебел жовто-білої ковили («Боже тіло», «султан»). Складниками «кодів» слугували подвійна широка стрічка, що спадала на спину від основи убору до нижнього рівня «кодинок», та призбирана поперечна стрічка, яку прикріплювали до навушних прикрас. Останнім оздоблювальним елементом «кодів» були три букетика квітів, що по одному чіпляли до волосся посередині та обабіч голови на потилиці. Кріпили «коди» на тім'ї – приколювали або пришивали коробки до щільно складеного волосся. Кольорова гама «кодів» теж особлива – у світлих м'яких тонах («вмерлий цвіт») [16, с. 60–61; 18, с. 145–146; 35, с. 210].

У деяких селах Заставнівського району, зокрема в с. Погорілівка, побутував вінкоподібний дівочий весільний головний убір «коробка». Він за конструкцією нагадував «коди». Відрізнялися ці убори тим, що для декорування «коробки» застосовували нанизані на стрічку й пришиті по колу до нижнього краю основи монети. Крім цього, верхній край основи «коробки» завершувався підрізаним пір'ям павича. За матеріалами Я. Кожолянка, в етнографічній літературі ХІХ ст. цей вид дівочого весільного головного убору трапляється також під назвою «карабуля», що дає змогу припустити пізніший час виникнення самої назви «коробка» [18, с. 148–149; 51; 52; 53].

На Буковинському Поділлі існувало кілька способів виготовлення весільного барвінкового вінка. Перший спосіб (за Я. Кожолянка) полягав у тому, що листочки барвінку нашивали на червону стрічку чи на вербову кору та покривали зверху фарбою золотистого кольору. Позолочений барвінковий вінок одягали під весільний головний убір так, що його краї ледь виглядали з-під нього [18, с. 150].

Г. Стельмащук засвідчила, що на Буковинському Поділлі до барвінкового позолоченого вінка чіпляли монети та зубчики часнику (по одному із чотирьох боків) для оберегу нареченої (за давньослов'янським звичаєм) від усього злого з чотирьох сторін світу [35, с. 203]. Другий спосіб виготовлення весільного барвінкового вінка зафіксований дослідницею в с. Веренчанка того-таки Заставнівського району – барвінок нашивали на обручик й золотили позліткою. Причому цей обручик робили як із соломки, так і зі стрічки (*бинди*). Стрічку складали удвоє-утроє, а всередину клали дерев'яне лико (*лубочок*) для цупкості. До вінка прикріплювали вісім монет («чотири парочки ментиків») попарно в чотирьох місцях (над чолом, скронями і на потилиці). До нижнього краю вінка чіпляли ще й вовняні кульки (*китички*) (дві – над чолом і дві – над скронями), кожен з яких нашивали на зубок часнику. Дослідниця припускає, що раніше китичку та часник пришивали в чотирьох місцях, як і в барвінковому позолоченому вінку для захисту. Цікаво, що стрічки прив'язували до коралів або стрічок на шиї, а не до вінка [35, с. 204].

Третій спосіб виготовлення весільного барвінкового вінка побутував також у с. Веренчанка Заставнівського району. Барвінкові листочки склеювали медом, накладаючи їх на довгу червону стрічку («кодину») лише посередині, та золотили позліткою. Кінці «кодини», що були без барвінку, зав'язували на потилиці й спускали на спину. Зверху барвінковий вінок доповнювали віночком з паперових квітів, між якими на дротиках прикріплювали маленькі дзеркальця та блискучі намистини («цвіточки»). Таке поєднання декору було досить ефектним, адже коли молода повертала голову, все це рухалося, блищало й вигравало кольорами. Стрічки в цьому весільному уборі теж чіпляли не до вінка, а до стрічки, покладеної горизонтально від плеча до плеча на спинці кептаря [35, с. 204].

Парубочі весільні головні убори на Буковинському Поділлі мали свої особливості. Це зазвичай були фетрові та солом'яні капелюхи (*брилі*) з широкими полями, плетені технікою «косичка» (*кісочка*). Фетрові капелюхи оздоблювали дзеркальцями, ромбоподібними квітами з двома зрізаними протилежними кутами (усе поле квітки вишивали бісером), ковилою, пір'ям качура, павича або півня та стрічками. Солом'яні брилі декорували герданами, дзеркальцями, квітами з бісеру, волічки, паперу й шовку, пір'ям качура, павича чи півня, стрічками, ковилою (с. Погорілівка, Заставнівський р-н) [14, с. 388; 18, с. 190].

Наречений, як і наречена, під час запросин на весілля позначав свій головний убір певним атрибутом. Так, на Буковинському Поділлі молодий для запрошення на весілля одягав святковий солом'яний капелюх з герданами навколо тулії убору та пір'ям і ковилою («шовковою травою») або пір'ям павича і квіткою збоку головного убору. У с. Веренчанка Заставнівського району наречений одягав овечу шапку (*кучму*), до якої з правого боку чіпляв позолочений барвінковий віночок із чотирма пришитими вовняними кульками (як і у вінку нареченої). Під кульки були прикріплені «чотири парочки» по дві монети (*ментики*) та по одному зубчику часнику (під монетами) знову ж таки для захисту від усього лихого чотирьох сторін світу [35, с. 216–218].

Надзвичайно різноманітними, яскравими й дивовижними були весільні голо-

вні убори українок Західного Поділля (Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Підволочиський, Тербовлянський, Тернопільський та Чортківський р-ни Тернопільської обл.). Тут у ХІХ – на початку ХХ ст. побутували весільні вінки та вінкоподібні начільні головні убори у вигляді обруча або шапочки (*каптура*, *капелюшка*). Як вінки, так і вінкоподібні начільні головні убори обов'язково поєднувалися з барвінковими весільними вінками різних форм (плоскі й об'ємні) і різного діаметру, що часто були золоченими. До прикладу, в с. Настасів Тернопільського району виготовляли масивні весільні барвінкові вінки технікою накладання барвінку листочок на листочок. Вінок золотили, до нього кріпили багато різнокольорових стрічок. Проте вже на початку ХХ ст. в цьому селі до вінка ззаду чіпляли лише одну білу стрічку [35, с. 204].

На Західному Поділлі широко побутували весільні вінкоподібні начільні головні убори у вигляді обруча. Їхня локальна особливість проявлялась у висоті обруча та матеріалі, з якого його виготовляли. Найбільшу популярність мали картонні та луб'яні обручі, що їх західні подолянки прикрашали герданами, монетами, штучними квітами та стрічками [35, с. 202; 40; 42; 46].

Скажімо, весільний вінкоподібний убір із с. Колодрібка Заліщицького району складався із твердого обручеподібного каркаса, на який нашивали начільну стрічку. Її декорували квітами та двома рядами сплетених із вовни червоних кіс. Спереду убору з обох сторін поверх кіс прикріплювали металеві кружечки з дзеркальцями, а ззаду на потилиці й плечах висіли пасма червоної пряжі. В інших селах над начільною стрічкою клали вузький або дуже масивний позолочений вінок із барвінку. Листочки викладали за принципом рибної луски, а щоб вони трималися, склеювали медом і соком часнику. У цьому також убачали обереговий зміст [1, с. 191, 194].

У Борщівському районі вінкоподібний убір молодої мав вигляд маленького обручика або стрічки, до яких чіпляли багато різнокольорових стрічок, додавали гердани, живі або штучні (з волічки) квіти чи вінок, пір'я качок («качурині кучері») і павичів та «фавори». «Фаво-

ри» виготовляли з вузеньких, складених квіткою, стіжків, до серединок яких пришивали лелітки. Крім того, поверх убору обов'язково накладали вінок, сплетений з барвінкового позолоченого листа [2, с. 35–36].

Крім картону та лубу, як основу до весільного вінкоподібного убору застосовували пасма конопель чи льону або соломку, сплетені в косу чи солом'яну стрічку заввишки 3 см (подібні убори побутували на Покутті). Зокрема, у с. Переволока Бучацького району барвінкові листочки накладали на конопляне або льняне пасмо, скріплюючи тонкою мотузкою, яку ховали між барвінком. Завдяки мотузці убір тримався цілим. Листочки барвінку, складені один на одного, могли також нашивати на обруч. Над чолом такий весільний убір покривали позліткою та чіпляли три квіточки (*купочки*), вишиті намистинами (*пацьорками*). Частину убору, вільну від позлітки, ззаду оздоблювали стрічками так, щоб біля обличчя були стрічки рожевого кольору. Волосся над чолом закручували петлями (*мушками*), на які накладали тверду і блискучу начільну стрічку (*намушницю*), декоровану намистинами й обшиту золотим позументом [1, с. 191; 35, с. 203].

В окремих селах Борщівщини дівчата на весілля плели вузенькі косички із соломи, які зшивали у формі обруча. До цього вінкоподібного убору прикріплювали вузенькі стрічки з різнокольоровим бісером і лелітками [2, с. 35–36].

Основою весільного вінкоподібного головного убору нареченої Західного Поділля могла бути й оксамитова шапочка, оздоблена низками коралів та рядами дрібних квітів з різних матеріалів. Квіти на потилиці збирали в букет, а чоло прикрашали золоченим вінком з барвінку. Ззаду чіпляли шовкові стрічки, які спадали на плечі [23, с. 72].

Надзвичайною складністю та пишністю вирізнявся весільний вінкоподібний убір молоді Гусятинського району Тернопільської області. Він складався з оксамитової шапочки (*каптура*), яку суцільно розшивали рядами орнаментальних бісерних стрічок («силянок»), кольорових намистин і дрібних штучних паперових квітів. Безпосередньо на потилиці штучні квіти формували в букет, а від нього на плечі спускали різноколірні шовкові, у тому

числі й візерункові стрічки. Біля вух до шапочки прикріплювали «кучері» з фарбованого пір'я качура або павича. Поверх весільного убору на чоло одягали вузький позолочений барвінковий вінок, укладений лускоподібно [1, с. 191; 24, с. 14].

У с. Волківці Борщівського району наречена прикрашала голову кількома рядами герданів (*дзюмбалів*), накладаючи їх щільно один до одного у вигляді капелюшка. Між герданами чіпляли різноманітні квіти та китички, а ззаду – шовкові й візерункові стрічки. У смт Мельниця-Подільська, що також на Борщівщині, до начільної стрічки прикріплювали на висоті вух оздобу – «навушники». Їх виготовляли обмотуванням кольоровою волічкою кружечків із твердого паперу [2, с. 35–36].

Варто зауважити, що молода та дружка, коли запрошували на весілля, позначали свої головні убори спеціальними знаками-символами. Так, у с. Лошнів Тербовлянського району наречена до заплетеного в одну або дві коси волосся прикріплювала на тім'ї білу стрічку, зелені галузки мірту (*мирту*) й аспарагусу. У свою чергу дружка чіпляла до коси на потилиці рожеву стрічку. У с. Заздрість і наречена, і дружка заплітали волосся у дві коси, опускаючи їх на спину. Причому до кожної з кіс від їх основи наречена зав'язувала по одній рожевій стрічці, а дружка – по червоній. У с. Настасів молода та дружка теж заплітали волосся у дві коси, але закручували їх довкола голови, а у волосся закладали букет. Крім цього, до волосся на потилиці наречена чіпляла білу стрічку-стонжку (*стьонжку*), а дружка – рожеву або червону [1, с. 190–191; 35, с. 196].

Щодо парубочих весільних головних уборів Західного Поділля, то вони також мали свої знакові символи. Наприклад, у с. Лошнів Тербовлянського району нареченому до шапки прикріплювали гілочку мирту, білу стрічку і квітку. До того ж до шлюбу букетик у молодого був з лівого боку шапки, а після вінчання букетик йому перечіплювали на правий – «бо вже жонатий». У с. Переволока Бучацького району до головного убору нареченого – чорної овечої шапки – з правого боку пришивали барвінковий вінок діаметром 16–17 см, а поряд з ним – букетик. Шапка дружби позначалася лише букетиком [35, с. 216–218]. В інших селах Бучацького району побутували парубочькі весільні

смушеві шапки з маленькими барвінковими віночками та квітковими букетиками з правого боку. Весільна шапка молодого з Тербовлянського району вирізнялася квіткою й стрічкою білого кольору [1, с. 190].

Крім шапок, у теплі пори року наречені (парубки) Західного Поділля носили солом'яні капелюхи (*брилі, крисані*), які відрізнялися висотою стіжка, шириною крис, способом плетіння («в зубці» або «зубчики», «косичкою» або «в косиці», «у сім стрілок»), формою та декором. За цими ознаками в кожному селі одного лише Борщівського району капелюхи були неоднакові, не згадуючи вже про різні райони Тернопілля в межах Західного Поділля. Так, в одних селах солом'яні капелюхи Борщівщини прикрашали тільки гарасівками (тканими вовняними кольоровими стрічками) або чорною вовною, в інших (наприклад, у с. Германівка) – герданами, трясеницями, квітами (живими, паперовими, волічковими), фаворами, пір'ям качурів, павичів та інших птахів, півнячими хвостами тощо. Причому гердани прикріплювали навколо стіжка, а один – навколо підборіддя. Важливо наголосити, що всі перераховані оздобы могли використовувати лише наречені (парубки). У с. Волківці заручена дівчина мала сплести молодому до весільного капелюха гердан (*дзюмбал*) [2, с. 31].

На Західному Поділлі трапляються весільні солом'яні капелюхи, тулії яких суцільно декоровані півнячим пір'ям, квітками й вовняними кульками [1, с. 190]. Наречений з Гусятинського району носив плетений бриль, прикрашений пір'ям когута [24, с. 14].

Багатим розмаїттям характеризувалися дівочі народні весільні головні убори й Східного Поділля (усі райони Вінницької обл.; Бердичівський, Любарський і Чуднівський Житомирської обл.; Благовіщенський, Гайворонський і Голованівський Кіровоградської обл.; Кривоозерський Миколаївської обл.; Балтський, Кодимський і Савранський Одеської обл.; Монастирищенський, Уманський і Христинівський Черкаської обл.). Найпоширенішим тут були саме весільні виті, плетені та шиті вінки – багаті й пишні, влітку із живих квітів, а взимку зі штучних квітів з вовни, металевих блискіток, намистин, пір'я, провощеного паперу, стружки,

стрічок тощо. До речі, такі весільні віночки ще й досі використовують у с. Стіна Томашпільського району на Вінниччині наречені та старші дружки й різняться вони складністю та багатством у молоді [8, с. 180; 54, с. 129].

Яскравими прикладами весільних витих і плетених вінків із зілля були барвінкові та рутв'яні (*рутяні*) вінки (*віночки*), що побутували в різних районах Східного Поділля, зокрема в Гайсинському районі (с. Зятківці) Вінницької області.

Усі квіти та лікарські рослини, з яких виготовляли весільні й святкові вінки на Вінниччині, називали «зіллям», рідше – «травом». У с. Маньківка Бершадського району вінок з барвінку, м'яти, шавлії тощо вважався ознакою засватаної дівчини. Наречена обов'язково мала носити його зі стрічками (*лянтами*) весь останній тиждень напередодні весілля. Вінки з руту найчастіше одягала дружка. Звісно, головним компонентом весільного вінка як символ міцності шлюбу був хрещатий барвінок. Молода використовувала його як свою відмінну особливість та обов'язковий атрибут весілля або в п'ятницю, або в суботу під час обряду розплітання коси. На Східному Поділлі, коли виготовляли барвінковий вінок, листочки барвінку змащували медом і часником, щоб захистити молодих від усякої напасті, та прикрашали позліткою (позолотою, «шумихою» – тонкі пластинки фольги). Зрідка «шумиху» наносили на помашені кислим борщем барвінкові листочки, щоб краще приставало (с. Стіна Томашпільського р-ну Вінницької обл.). Крім барвінку, у вінок нареченої іноді додавали васильок, калину, м'яту, ружу, руту, шавлію, ще рідше – лілею, пір'я та ялину [8, с. 180, 182–183; 21]. У с. Гордіївка Тростянецького району Вінницької області весільний вінок молоді з барвінку, покритий позолотою, називали «золотий вінець» [8, с. 190].

Цікавою була традиція весільного вінкоплетення в с. Стіна Томашпільського району. Тут дружки для виготовлення барвінкового вінка спочатку формували «квіточки» – чотири стебла зеленого барвінку та стебло засушеного василька посередині. Потім батьки передавали «квіточки» старший дружці, а старша дружка – жінці, яка вже з них плела вінок для молоді. Ця жінка була знаною в селі майстринею з витонченим смаком, уміла робити ве-

сільний вінок і гарно прибрати наречену, тому її запрошували на всі весілля. Варто зазначити, що кожна «квіточка» вліталася своїм стеблом у косичку з конопляної «кукли» – основу вінка. Для краси та пишності в барвінковий вінок додавали чотири-вісім (обов'язково парне число) червоних або рожевих квітів, виготовлених із кольорового паперу чи тканини. Причому в молодій вінок мав бути значно більшим, ніж у молодого, тому плели його довше. Готовий весільний вінок нареченої жінка ставила на хліб. Пізніше барвінковий вінок клали поверх білого вінка з фатою (*вельоном*) [8, с. 184].

Весільні вінки Східного Поділля різнилися формою та розміром (передусім діаметром). Як виті, так і плетені вінки робили у вигляді тонкої гірлянди, яку обкручували навколо голови, а двома кінцями цієї гірлянди прикривали косу аж до самої землі. Для прикладу візьмемо села Вінницької області (с. Хоменки й Деревчин Шаргородського р-ну). Однак у с. Уяринці Тиврівського району кінці гірлянди були завдовжки, як стрічки (*бинди*) тільки до низу спідниці. Цікаво, що в с. Жван Мурованокуриловецького району та в селах Чернівецького району листочки барвінку нашивали двома рядами на червону стрічку, яку з'єднували потім у вінок. Такий барвінковий вінок молода одягала під весільний вінок зі стружки. Натомість у с. Вільшанка Крижопільського району на пришиті у два ряди барвінкові листочки посередині клали третій ряд. Причому шили ці листочки лише червоними нитками на білу пов'язку-стрічку з домотканого полотна. Окремо до вінка одягали стрічку (*ленту*) з барвінку [8, с. 183]. У с. Сосонка Вінницького району барвінковий вінок («підвіночок») одягали разом з весільним вінком округлої форми з тканини й паперу («чубатий вінок») та вельоном [11, с. 852].

У багатьох селах Східного Поділля весільні плетені вінки з барвінку у вигляді гірлянди (довгої петлі) вдягали разом з квітковими вінками [54, с. 129]. Такі весільні барвінкові вінки тут називали ще «довгими» [23, с. 72]. Наприклад, у с. Хоменки Шаргородського району Вінницької області молода до шлюбу одягала на голову барвінковий вінок до п'ят та квітковий вінок з биндами (пізніше – лоевий) [19].

Варто наголосити, що східноподільський барвінковий вінок міг бути як окремою частиною весільного дівочого убору, так і плестися разом з весільним вінком. До весільного убору другого типу ззаду чіпляли стрічки [35, с. 203], а вуха часто закривали «навушниками» у вигляді квітів, виготовлених з призбираних стрічок, нашитих на кружечки з вовняної тканини та прикріплених до тасьми [8, с. 181; 35, с. 203].

Дещо згодом вінки із зілля замінили вінками зі штучних квітів (з різнокольорового паперу чи стружки) та вінками з воску, лою або парафіну. До того ж вінки зі стружки дівчата на виданні колись виготовляли власноруч за допомогою різнокольорового паперу, картону, стружки, дротиків та такого допоміжного нехитрого приладдя, як цибуля-сіянка, щоб квіточки були дрібненькими (зокрема, у с. Янев (Іванів) Калинівського р-ну Вінницької обл.). Як і барвінкові, вінки зі стружки виготовляли відповідно до смаків, уподобань та місцевих традицій, тому в кожному селі вони були різні – з дрібних або великих квітів, із кількох обручників у вигляді «корунки» чи «шапочки». Крім того, вінки зі стружки купували на базарі або замовляли в місцевих майстринь [8, с. 184].

Весільні дівочі виті вінки з воску, лою та парафіну траплялися на території Східного Поділля в межах Вінницької й Одеської областей. Такі вінки були переважно білого кольору, іноді кольорові. Їх називали: «білий» весільний вінок (лойовий – Вінниччина), восковий віночок (лойовий – Вінниччина, папіровий, парафіновий, терновий – с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина) [8, с. 184–185], парусовий вінок або білий «з парусами» – воскований весільний вінок з довгими китицями (с. Осички, Савранський р-н, Одещина). У Савранському районі Одеської області найпопулярнішими були саме вінки з парафінових крапель і білих квітів, прикріплених до обручика [35, с. 179].

До весільних дівочих вінкоподібних головних уборів Східного Поділля (знов-таки найчастіше на території Вінницької обл.) належать начільні пов'язки (*начільні бинди, пов'язки-стрічки*). Зазвичай зверху таких пов'язок наречена одягала на голову вінок зі штучних квітів і листочків барвінку [1, с. 194] та з купованими шовко-

вими, парчевими, орнаментованими квітковими мотивами, стрічками (*биндами*). Найпоширенішими були начільні бинди червоного, рожевого й зеленого кольорів. Як обов'язкові складники весільних дівочих головних уборів Східного Поділля та частина посагу наречених, начільні бинди заковували в крамницях чи на базарах. У с. Сосонка Вінницького району червона або рожева бинда, зшита посередині в дрібненькі складочки, на нитку, вважалася ознакою чесної молодої. Крім того, багато різнокольорових бинд (від 5 до 400), залежно від заможності сім'ї, чіпляли до барвінкового вінка, а згодом – вінка зі стружки. Причому бинди або нашивали на вужчу биндочку, або закріплювали на петлю. У сс. Іванівська Слобідка й Хомутиці Калинівського району бинди, куплені до революції 1917 року, були м'якші й кращої якості, а тому їх у народі називали «царськими биндами». Слід зауважити, що термін «стрічка» як такий набув широко вжитку тільки в радянський період [8, с. 179]. Варто також зазначити, що в етнографічних фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею зберігаються зелена (13.8×18 см) і червона (3.8×102 см) бинди початку ХХ ст. із с. Носківці Жмеринського району. Як обрядові, зокрема як весільні вінкоподібні головні убори, у с. Стіна Томашпільського району дівчата використовували «кутаси», «навушники» й «квітки». «Кутасами» називали ряди стрічок із червоної або зеленої лучки, нашитих на тасьму з мотузками для зав'язування. Стрічки декорували гудзичками, скляними намистинами (*пацьорками*) тощо. Одягали «кутаси» на голову так, щоб спочатку йшли вужчі стрічки, а вище – ширші. Спеціально для цього головного убору стінянські дівчата робили зачіску «мушки». Інший вінкоподібний убір «навушники» (*заушники, позаушники*) носили як окремо, так і в комплексі з «кутасами». «Навушники» – стрічка (*тасьма*) із пришитими з двох боків «квітками». Останні робили з призбираних стрічок, нашивали на кружечки з вовняної тканини, яку прикрашали бісером, «кутасиками» з лучки (вовняні кульки), намистинками. Як окремий вінкоподібний убір «квітки» відрізнялися від «навушників» тим, що мали на стрічці три квітки (одну велику посередині між двома меншими на поти-

лиці). До того ж «квітки» з «кутасами» могли складати єдиний комплекс або ж їх носили окремо [8, с. 180–181]. Так, вінкоподібний головний убір весільної дружки із с. Стіна Томашпільського району, наявний у колекції Вінницького обласного краєзнавчого музею, також складався з «кутасів» і «квітки». Причому «кутаси» виготовляли у вигляді оздобленої гудзичками й скляними намистинами стрічки, зшитої з чорної тасьми, та з мотузками для зав'язування [8, с. 181, 183].

Як прикрасу до дівочих весільних вінків використовували «квіточку». Її виготовляли з тих самих квітів (матеріалів), що й вінок, та накладали посеред голови молодої. Така весільна прикраса побутувала на Вінниччині, наприклад, у с. Зятківці Гайсинського району й с. Осолинка Літинського району [8, с. 190].

Своєрідні знаки-символи були характерні також для головних уборів нареченої та дружки на території Східного Поділля (особливо на Вінниччині). Зокрема, у с. Гуків Могилів-Подільського району молода, ідучи просити гостей на весілля, чіпляла до заплетеної коси одну білу стрічку та зав'язувала її на потилиці великим бантом, причому кінці стрічки сягали п'ят. У с. Райгород Немирівського району як наречена, так і дружка запрошували на весілля у вінках «з парафину», зроблених з дрібних різнокольорових (покритих воском) квіточок та зі стрічками ззаду. Місцеві жителі різниці в головних уборах молодої та дружки вже не пригадували. Без вінків просили на весілля в с. Печера Тульчинського району. Натомість наречена чіпляла квітку до волосся та багато стрічок до коси, а дружка влітала в косу тільки одну стрічку. У с. Серебря Могилів-Подільського району молода влітала в одну косу багато бинд, а дружка зав'язувала на голову хустку [1, с. 194]. Обрядові вінки молодої та дружки зі стружки, які вони одягали під час запрошення на весілля в суботу, в с. Сосонка Вінницького району називали «суботніми» вінками. В окремих селах (наприклад, у с. Якимівка Оратівського р-ну) «суботній» вінок був єдиним шлюбним вінком. Жителі с. Лукашівка Літинського району Мотрона Василівна (1923 р. н.) та Марія Василівна (1937 р. н.) Заболотні пригадують, що в них і в сусідніх селах (Якушинці й Зарванці Вінниць-

кого р-ну) у суботу голову «молодухи» повністю уквітчували. Головний убір нареченої складався з червоної бинди, широкого (як долоня) барвінкового вінка з гірляндою та вінка й «квітки» зі стружки. Причому «квітку» виготовляли з рожевих (*розових*) і червоних квіточок із зеленим листям; вона мала великі розміри та кріпилася на голові, повністю її закриваючи. Крім того, зі стружки робили «навушники». А ззаду до вінків на вузьку биндочку чіпляли багато (20–40) різнокольорових бинд, які закривали всі плечі та спину. Варто зазначити, що й сьогодні на Вінниччині (с. Осолинка Літинського р-ну) молода до «суботнього» вінка з биндами одягає «квітку» й барвінковий вінок. До того ж барвінковий вінок у цьому селі виплітають круглий, а вгорі над чолом скриплюють трикутничком. У неділю до шлюбу молода йшла в «білому» парафіновому весільному вінку з розпущеним волоссям [8, с. 184, 185].

Головний убір молодого зі Східного Поділля складався з хутряної, смушевої конічної шапки, обвитої навколо весільним вінком [1, с. 191]. В окремих селах Вінниччини до шапки нареченого пришивали вінок або квітку з барвінку, рути чи шавлії [8, с. 188].

Цікавим був обряд виготовлення весільного вінка молодому. Спочатку його батьки віддавали зв'язані червоною ниткою пучечки барвінку («квіточки») нанашці, яка їх розв'язувала та передавала світилкам. Ті у свою чергу відривали листочки барвінку й подавали по одному назад нанашці, котра червоною ниткою пришивала їх до картонного кружечка. Коли нанашка проколювала голкою перший листочок барвінку, всі присутні починали співати весільних пісень. До центру обшитого по колу кружечка листочками барвінку в два ряди нанашка пришивала червону квіточку з кольорового паперу, стрічки чи тканини. Готовий барвінковий віночок нанашка пришивала нареченому з лівого боку до лацкана піджака. Раніше молодому пришивали букет (квітку або віночок) до головного убору. Так, у с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області квітку до «молодикової» шапки пришивала сестра молодої – старша світилка [8, с. 184].

На території Центрального Поділля (Вінковоцький, Волочиський, Городоць-

кий, Деражнянський, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Красилівський (південь), Летичівський, Новоушицький, Старокостянтинівський (південь), Старосинявський (південь), Хмельницький, Чемеровецький та Ярмолинецький р-ни Хмельницької обл.) побутували дівочі весільні вінки та вінкоподібні головні убори, які поєднували з барвінковими вінками. Причому весільні барвінкові вінки у вигляді гірлянди наречені носили одночасно з витими або плетеними вінками з живих або штучних квітів та стружки. Маленький барвінковий вінок, виготовлений із червоної стрічки, на яку у два ряди були нашиті листочки барвінку, молода одягала під квітковий, восковий, лойовий чи парафіновий вінок або вінок зі стружки [45; 54, с. 129].

На Хмельниччині в межах Центрального Поділля набули поширення передусім начільні вінки. Серед них за формою найвідомішими вважалися підковоподібні вінки. Знали такі вінки й наречені в центральних східних і південних областях України, у деяких районах Волині і Карпат тощо [35, с. 206]. Так, у центральних, східних і південних областях України та в селах Східного й Центрального Поділля підковоподібні вінки виготовляли з воску, лою або парафіну («білого воску») та пучків барвінку, аспарагусу й розмарину. Тому такі вінки українці Центрального (як і Східного) Поділля називали «білими» весільними вінками, восковими, лойовими чи парафіновими віночками, а восковані весільні вінки з довгими китицями – парусовими віночки. Такі вінки могли бути чисто білого кольору або доповнювалися невеликими п'ятипелюстковими паперовими воскованими блакитними, рожевими чи червоними квіточками або більших розмірів червоними трояндами та зеленими листочками. Крім цього, декорували воскові, лойові й парафінові вінки сріблястою або кольоровою тонкою фольгою, дротиками тощо. Зазвичай такий вінок носили, накладаючи зверху на голову, від вуха до вуха (підковоподібно) – як корону («недільні» вінки). Утім, в окремих куточках Центрального Поділля трапляються й воскові, лойові та парафінові вінки у вигляді обруча, які здебільшого одягали на весілля в суботу, а тому й називали їх «суботніми» вінками [8, с. 184–185; 35, с. 206; 39, Т-210, 212, 214, 215].

Серед весільних дівочих вінкоподібних головних уборів Центрального Поділля широко побутували різноманітні начільні пов'язки. Наприклад, «навушник» (*наушник*) – головний убір у вигляді стрічки з нашитим рядком голубих намистин над чолом, а від скронь до потилиці – рядком розеток (найчастіше сім), зроблених з картону, обтягнутого різнобарвними нитками (с. Борсуки, Куча, Новоушицький р-н) [8, с. 182; 36]. У Чемеровецькому районі частиною зимового весільного головного убору молодої були «наушниці», виготовлені з квітів у вигляді двох чи трьох картонних кружечків, обгорнутих вишневидами, червоними або чорними вовняними нитками, нашитих на пов'язку (пряму або із зубчиками) та оздоблених дутими скляними намистинами [39, Т-192, 193]. Центральні подолянки носили й весільні вінкоподібні убори з налобної червоної гарусівки, прикрашеної квітами та намистинами [8, с. 182; 36]. У Кам'янець-Подільському районі голову молодої прикрашали чільцем та вінком із барвінкового листя й штучних квітів [24, с. 13].

На Центральному Поділлі гостей запрошувала на весілля наречена з двома дружками, які одягали на голови яскраві вінки-обручички. Їх робили з дрібних кольорових квіточок, покритих воском, доповнених восковими крапельками. Ззаду до такого вінка молода чіпляла більше стрічок [1, с. 194]. У с. Греченці Летичівського району під час запрошення на весілля в суботу наречена одягала обрядовий «суботній» вінок зі стружки, що був частиною весільного вінка [15].

На весільний обряд у селах сучасної Кам'яниччини, розташованих на узбережжі Дністра, позначився вплив сусідніх сіл, що належали до Бессарабії. Зокрема, у 20-х роках ХХ ст. у с. Студениця (яке, потрапивши в зону затоплення у зв'язку з будівництвом Дністровської ГЕС, у 1981 році припинило своє існування, а його жителі були переселені до сусіднього с. Колодіївка Кам'янець-Подільського р-ну) в суботу наречена разом із дружками одягалась у святкове вбрання для запрошування на вечір «до вінка». У косах дівчат були вплетені кольорові стрічки (*бинди*), а в нареченої ще й обов'язково біла бинда, з якою вона ходила також до весілля. У прохолодну погоду молода мусила зав'язувати хустину, яку в кожній оселі, безперечно,

знімала. Перед самим обрядом плетення вінка в суботу ввечері наречену одягали в домоткану сорочку, «рясну» спідницю та декорований червоними шнурами білий чугай, взували в юхтові чоботи, на шию чіпляли корали (*корали*), багато хрестиків і медальйонів (*минталіків*), а у вуха – сережки у формі півмісяця (*когутки*). Поверх чугая від шиї по спині молодої звисали донизу різнокольорові стрічки (*бинди*). На голову одягали весільний барвінковий вінок, який складався з барвінку, китиць калини, колосків жита, головки цибулі й квітки з лою. Крім того, у коси нареченої вплітали пасмо конопляного прядива. Наприкінці 1920-х років ввечері молоду почали наряджати у «велін», який готувала й пришивала до вінка на весіллі місцева майстриня [7].

Весільний головний убір нареченого із Центрального Поділля складався із шапки та весільного вінка з барвінкового листя і штучних квітів. Його одягали зверху на шапку або чіпляли до правого борту чугая (пізніше – жакета) [24, с. 13; 35]. Іноді до шапки молодого пришивали вінок або квітку з барвінку чи рути [8, с. 188].

Отже, як бачимо, у всіх субрегіонах Поділля в ХІХ ст. розвинувся складний комплекс весільного головного убору наречених, а вже на початку ХХ ст. поширення набули найрізноманітніші традиційні весільні головні убори, які розрізнялися за формою, матеріалом, прикрасами, способом ношення, назвами. Майже в кожному куточку Поділля зберігалися характерні традиції, звичаї і смаки щодо виготовлення та поєднання весільних головних уборів. Це, на нашу думку, пояснюється передусім специфікою перебування всіх субрегіонів Поділля з різноманітними історико-етнографічними регіонами та районами України, а також їх перебуванням свого часу в складі різних держав. Зазначимо, що в процесі подальших історико-етнографічних досліджень плануємо продовжити вивчення окресленої проблематики.

Джерела та література

1. Білан М., Стельмащук Г. Українській стрій / М. Білан, Г. Стельмащук. – Львів : Фенікс, 2000. – 328 с.
2. Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів

Борщівського краєзнавчого музею. – Борщів, 1994. – 54 с.

3. *Васіна З. О.* Український літопис вбрання : [книга-альбом]. Т. 2. XIII – початок XX ст. : науково-художні реконструкції / З. О. Васіна. – Київ : Мистецтво, 2006. – 448 с. : іл.

4. *Вовк Х.* Одежа / Х. Вовк // Студії з української етнографії та антропології. – Прага, 1928. – С. 124–170.

5. *Воропай О.* Звичаї нашого народу : етнографічний нарис / О. Воропай. – [Перевидання 1966 р. (Мюнхен)]. – Київ : Оберіг, 1993. – 592 с.

6. *Врочинська Г.* Українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX ст. / Г. Врочинська. – [2-ге вид., допов.]. – Київ : Родовід, 2008. – 230 с. : кольор. іл.

7. *Гаврищук А.* Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки XX ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nevesta.dn.ua/traditions/rites/1905-xx.html>. 03.09.2015. – Назва з екрана.

8. *Гальчевська Л.* Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX – XX ст. / Л. Гальчевська // Народний костюм як виразник національної ідентичності : зб. наук. праць / [за ред. М. Селівачова]. – Київ : ХІК, 2008. – С. 177–195.

9. *Головацкий Я. Ф.* О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я. Ф. Головацкий. – Санкт-Петербург, 1877. – 85 с. : ил.

10. Запрошення на весілля. Invitation to a Wedding / Любов Волинець. – Київ : Родовід, 2010. – 224 с.

11. *Іваневич Л.* Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (XIX – перша половина XX ст.) / Лілія Іваневич // Народознавчі зошити. – Львів, 2015. – № 4 (124). – С. 850–859.

12. *Іваневич Л.* Традиційне вбрання українців Західного Поділля: особливості класифікації / Лілія Іваневич // Народознавчі зошити. – Львів, 2014. – № 5 (119). – С. 1062–1072.

13. *Іваневич Л. А.* Традиційний комплекс убрання буковинських подолян / Л. А. Іваневич // П'ята Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція (16–17 жовтня 2015 року, м. Могилів-Подільський). – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 376–401.

14. *Іваневич Л. А.* Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття / Л. А. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М. Коцюбинського : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. О. А. Мельничука]. – Вінниця : Держ. картографічна фабрика, 2014. – Вип. 22. – С. 123–129. – (Серія «Історія»).

15. *Іваневич Л.* Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни / Лілія Іваневич // Spheres of culture. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin / Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. – Lublin (Poland), 2015. – Vol. XI. – S. 489–500.

16. *Кожолянюк Г.* Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини / Г. Кожолянюк // Народна творчість та етнологія. – 2010. – № 1. – С. 57–66.

17. *Кожолянюк Г.* Етнографія Буковини : монографія / Г. Кожолянюк. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 384 с. : іл.

18. *Кожолянюк Я.* Буковинський традиційний одяг / Я. Кожолянюк. – Чернівці : Саска-тун, 1994. – 262 с. : іл.

19. *Косаківський В. А.* Весілля в с. Хоменках Шаргородського району Вінницької області (XX ст.) [Електронний ресурс] / В. А. Косаківський. – Режим доступу : <http://nevesta.dn.ua/traditions/rites/1905-xx.html>. 17.12.2015.

20. *Косаківський В.* Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.05 / В. Косаківський ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2013. – 20 с.

21. *Косаківський В.* Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі / В. Косаківський // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтва Поділля та Південно-Східної Волині. Історія і сучасність : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – С. 133–141.

22. *Косаківський В.* Термінологічний словник та словник імен / В. Косаківський // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обласний центр народної творчості, 2003. – С. 119–126.

23. *Косміна О.* Традиційне вбрання українців / О. Косміна. – Київ : Балтія-Друк, 2008. – Т. I. : Лісостеп. – 160 с. : іл.

24. *Косміна Т., Васіна З.* Українське весільне вбрання. Етнографічні реконструкції. (Комплект 18 листівок з текстами українською, російською та англійською мовами) / Т. Косміна, З. Васіна. – Київ : Мистецтво, 1989. – 18 с.

25. *Костишена М.* Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність / М. Костишена. – Чернівці : Рута, 1996. – 190 с.

26. *Кульчицька О.* Народний одяг Західних областей УРСР : альбом / О. Кульчиць-

ка. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. – 15 с. : 74 табл.

27. *Матейко К.* Український народний одяг / К. Матейко. – Київ : Наукова думка, 1977. – 224 с. : іл.

28. *Матейко К.* Український народний одяг : етнографічний словник / К. Матейко. – Київ : Наукова думка, 1996. – 196 с.

29. *Медведчук Г.* Український народний одяг подільських селян XVII – I половини XX ст. / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... / [упоряд. А. М. Трембіцький, О. Г. Погорілець]. – Хмельницький ; Меджибіж : ПП Мельник А. А., 2010. – С. 142–158.

30. *Николаєва Т.* Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля / Т. Николаєва // Поділля / [під ред. Артюх Л. Ф., Балущка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – Київ : Доля, 1994. – С. 260–276.

31. *Николаєва Т.* Історія українського костюма / Т. Николаєва ; [іл. З. Васиної, Л. Міненко, Т. Николаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт]. – Київ : Либідь, 1996. – 176 с. : іл.

32. *Николаєва Т.* Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Николаєва. – Київ : Дніпро, 2005. – 320 с. : іл.

33. *Пономар Л.* Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.) / Л. Пономар // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обласний центр народної творчості, 2003. – С. 63–80.

34. *Стельмащук Г.* Традиційні головні убори українців / Г. Стельмащук ; НАН України, Інститут народознавства. – Київ : Наукова думка, 1993. – 240 с.

35. *Стельмащук Г.* Українські народні головні убори / Г. Стельмащук. – Львів : Апріорі, 2013. – 276 с.

36. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край, снаряженной Русским географическим обществом : Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – Санкт-Петербург, 1877. – Т. 7. – Ч. 2. Малоруссы Юго-Западного края.

37. *Федорчук О.* Українські народні прикраси з бісеру / О. Федорчук. – Львів : Свічадо, 2007. – 119 с. : іл.

38. Фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т-407, 570, 1281, 1394, 1850, 2098, 2108, 2443, 2444, 2472, 2866, 2973, 2993, 2994, 3121, 3123, 3330, 3462, 3530, 3560, 3858, 4013, 4027, 4332, 4462, 4464, 4472, 4473; група «дерево, камінь». ДК-528.

39. Фонди державного історико-культурного заповідника «Межибіж». Група «тканини». Т-1-787.

40. Фонди Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН

України (Львів). Група «головні убори». ГУ-2, 6, 43, 62, 63, 73, 106, 109, 118, 120, 121, 157, 201, 287, 289, 295, 304, 308, 309, 316, 318, 320, 328, 345, 349, 381.

41. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Книга вступу. КВ-475–590.

42. Фонди Національного музею ім. А. Шептицького (Львів). Група «народне мистецтво, тканини». НМТ-658.

43. Фонди Національного музею українського декоративного мистецтва України. Група «тканини». В-1653, 1658, 1659, 1660, 2034, 2174, 2175, 2176, 2177, 2180, 2434.

44. Фонди Одеського державного історико-краєзнавчого музею. Група «побутові речі». Б-3464.

45. Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького. Книга вступу. КВ-14–15.

46. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т-218, 224, 382, 399, 970, 1082, 1118, 1194, 1199, 1200–1202, 1498, 1891, 2411, 2489, 2742, 2885, 2904, 2945, 6605, 7316.

47. Фонди Тиврівського районного краєзнавчого музею Вінницької області. Книга вступу. КВ-200, 206, 213, 2047, 2048, 2673, 2709, 2782, 2889.

48. Фонди Тульчинського районного краєзнавчого музею Вінницької області. Група «тканини». Т-207, 207а, 298, 299, 468, 502, 505, 511, 511 а, 544, 546, 570, 586, 587, 609, 658, 726, 758, 773, 778–780, 791, 796, 797.

49. Фонди Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ). Книга надходжень. КН-18, 19, 523, 1564, 1583, 2022, 2023, 3111, 6352, 8807, 8819, 12449, 13891, 15486/1, 15487, 19868, 20354, 20355, 20459.

50. Фонди Хмельницького обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т-243, 264, 638, 753, 1655, 2159, 2160, 2628, 2710, 2752, 2756, 2758, 2805; група «дерево». Др-177.

51. Фонди Чернівецького музею народної архітектури та побуту. Група «одяг і взуття». ОДВ-35–134, 259–261, 275, 327–333, 683–685, 962–973, 1051–1095, 1182, 1275, 1364–1370, 1493–1578, 1628–1650, 1695, 1974.

52. Фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею (ЧКМ). Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III-16826, 17038; група «тканини». Т-854.

53. Фонди Чернівецького обласного художнього музею. Група «тканини». Т-77, 78, 102, 148, 1208.

54. *Юкальчук М.* Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (XIX–XX ст.) / М. Юкальчук // Подільська старовина. Ювілейний випуск до 80-річчя з часу заснування музею : наук. зб. – Вінниця, 1998. – С. 127–141.

SUMMARY

Description of regional and local features of folk wedding head attires of the Ukrainians from all subregions of Podillia (Bukovyna, Western, Eastern and Central) of the XIX – early XXth centuries is presented in the article for the first time as a result of famous and little known works and museum fund collections analysis.

The sources base of the research includes the consideration of fund collections of Podillia Ukrainians traditional attire of the National Museum of Ukrainian Folk Applied Arts and Ukrainian Center of Folk Culture *Ivan Honchar Museum* (Kyiv), Museum of Ethnography and Art Trade of the Ethnology Institute of NAS of Ukraine and A. Sheptytskyi National Museum (Lviv), Vinnytsia, Ternopil, Khmelnytskyi and Chernivtsi museums of regional ethnography, Odesa State Historical Museum of Regional Ethnography, Chernivtsi Regional Art Museum, Tyvriv and Tulchyn District Museums of Regional Ethnography, Vinnytsia region, the State Historical and Cultural Preserve *Medzhybizh*, educational and scientific laboratory of ethnology of I. Ohiyenko Kamiyanets-Podilskyi National University in Khmelnytskyi region and A. Trembitskyi personal collection of clothes (Khmelnyskyi region).

The results of the investigation show, that the basic variety of traditional wedding head attires of Podillia Ukrainians has included the majority of their types wide spread in Ukraine. At the same time individual samples of folk wedding head attires, typical for Podillia representatives only, have been existed. Some of them have occurred only in the separate local zones of Podillia region. On the other hand, famous Ukrainian traditional wedding head attires in Podillia have been known under different specific local names. The reason of this phenomenon is considered to be in Podillia neighbourhood with vivid historical and ethnographic territories of Ukraine and also a complex history of this ethnographical region formation.

However, the analysis of previously mentioned materials has assured that the studied issue is not investigated completely and therefore it requires a thorough scientific reinterpretation and the creation of generalized reference of the development of artistic and stylish peculiarities of folk wedding head attires of Podillia Ukrainians and their modern interpretation.

Keywords: traditional wedding head attires, maidenish and youth ones, the Ukrainians of Podillia, subregions, regional and local features, the XIX – early XXth centuries.